

De verdeling van sprekers van het Fries en het Nederlands verschilt in Friesland nogal sterk per leefgebied. In het algemeen is het Fries in de dorpen en op het platteland ver in de meerderheid, in de stad en de grotere plaatsen overheerst het Nederlands. Dit heeft grote consequenties voor de beginsituatie van de leerlingen in het onderwijs wat de beheersing van het Fries betreft. Het basis- en het voortgezet onderwijs proberen met adaptief onderwijs op deze taalheterogeniteit in te spelen.

DE HETEROGENE TAALSITUATIE EN HET MEERTALIG ONDERWIJS IN FRIESLAND

Foto: Afök < <http://afuk.frl/> >

REITZE JONKMAN & ALEX RIEMERSMA

'In Friesland spreekt iedereen Fries' en 'Er wordt nauwelijks nog Fries gesproken'. Buiten Friesland leven deze twee tegengestelde voorstellingen over de tweede nationale taal van Nederland. Het opmerkelijke is dat beide voorgestelde taalsituaties inderdaad binnen Friesland voorkomen, al naargelang het leefgebied van groepen inwoners. Fryslân, sinds 1997 de officiële naam van deze provincie, is namelijk niet taalhomogeen, maar herbergt een waaier aan heterogene taalsituaties waarin Fries, Nederlands, niet-Friese stads- en streekdialecten, maar ook migrantentalen elkaar ontmoeten. In deze tweetalige provincie moet er met twee uitersten rekening worden gehouden: Friestalige leerlingen in een Friestalige (school)omgeving en niet-Friestalige leerlingen in een niet-Friestalige (school)omgeving. Leerlingen uit beide taalomgevingen verdienen een eigen aanpak om een voor hen passende leerlijn te volgen die hen op een hoger niveau van taalbeheersing Fries brengt. Dit is een grote uitdaging voor adaptief onderwijs.

Fries op school en in de leefwereld van de leerlingen

Fries op school bereidt de leerlingen voor op het gebruik van Fries in de maatschappij. Veel leerlingen gebruiken dagelijks Fries tijdens sport en spel, in de schoolomgeving, tijdens een bijbaantje, bij de muziek (koren en korpsen, festivals) en bij het amateurtoneel. Omrop Fryslân (radio en tv) brengt Fries dagelijks in de huiskamers, en op de telefoon van jongeren staat ook Friestalige muziek. Dit geldt voor moedertaalsprekers én voor leerlingen die thuis een andere taal spreken. Niet-Friestalige leerlingen in de Friestalige omgeving leren buiten schooltijd vaak spelenderwijs Fries verstaan en spreken (zie kader 1). Maar voor niet-Friestalige leerlingen in een niet-Friestalige omgeving zoals nieuwbouwwijken van de grotere plaatsen als Leeuwarden, Sneek, Drachten, Heerenveen en forensendorpen is dit minder vanzelfsprekend (zie kader 2).

In de kerndoelen Fries in het voortgezet onderwijs zijn deze verschillen in beginsituatie onderkend en vertaald in verschillende doelen: verstaan en lezen voor

De meeste leerlingen in Gaasterland en Zuidwest-Fryslân spreken thuis Fries. De school leert de schoolse vaardigheden lezen en schrijven; de school leidt op tot niveau B2 in het Fries door systematisch taalgebruik bij geschiedenis, muziek en gymnastiek. Hierbij zijn passende leermiddelen en systematisch aandacht voor terminologie en taalgebruik van belang. De geschiedenismethode MEMO is in zijn geheel in het Fries vertaald ten behoeve van de CLIL-methode. De leerlingen leren geschiedenis en taal in één leerbeweging. Ook ouders die zelf niet zo goed Fries kunnen lezen, kunnen hun kinderen toch helpen door de Nederlandse versie van MEMO te raadplegen. Vele publicaties van de historische Canon van Friesland zijn eveneens in beide talen beschikbaar, zodat leerlingen en hun ouders zich deze cultuurleerstof in beide talen eigen kunnen maken. De leerlingen doen na twee jaar mee met de Frisatoets, de moeilijkere variant van de Voor-Frisatoets, waarvoor zij een speciaal certificaat krijgen.

Kader 1. Meertalig voortgezet onderwijs (mfû) op Bogerman in Koudum (een voornamelijk Friestalig dorp)

Na bijna een halve eeuw van tweetalig basisonderwijs met Fries en Nederlands is sinds 1997 gestart met het inrichten van drietalige basisscholen, waarbij ook Engels vanaf de onderbouw of middenbouw als voertaal gebruikt wordt. Bepaalde dagen en leerstofonderdelen zijn in het Fries, andere dagen en thema's in het Nederlands en een halve of hele dag in het Engels, waarbij een native speaker een welkome klas-assistent is. Meer dan 75 scholen – 20 procent van het totaal – ontwikkelen zich tot drietalige scholen. Daarnaast verzorgen nog eens honderd basisscholen met Engels alleen als vak een dag of dagdeel met Fries als voertaal. Drietalige scholen vind je niet alleen op het min of meer homogeen Friestalige platteland, maar ook in de forensendorpen zoals bijvoorbeeld Makkum met veel niet-Friestalige kinderen. Deze kinderen leren in feite nog het meest. Zij krijgen er een complete taal gratis bij én zij worden positief taalsensibel, wat ook helpt bij het leren van Engels en Duits. De leerlingen van de drietalige basisscholen presteren voor Nederlands evengoed als andere leerlingen, zij leren uiteraard beter Fries en durven gemakkelijker Engels te spreken, zoals bleek uit onderzoek van Van Ruijven en Ytsma (2008).

Kader 2. Drietalig basisonderwijs (3ts) op De Ark in Makkum (een gemengdtalig forensendorp)

alle leerlingen, en spreken en schrijven voornamelijk voor de moedertaalsprekers. De school moet rekening houden met deze verscheidenheid aan instapniveau: in de didactiek, met leermiddelen en bij de toetsing. Alle scholen geven ten minste één uur Fries in de onderbouw – een klein vervolg op het basisonderwijs. Fries kan op meerdere scholen gekozen worden als examenvak.

Deze minimumvariant leidt door het kort behandelen van interessante onderwerpen uit de eigen omgeving wel tot een positieve attitude, maar niet tot een blijvende beheersing van Fries op een vergelijkbaar niveau met het Nederlands en Engels. Om beter te voldoen aan de kerndoelen werken sinds enkele jaren vijf locaties van scholen in het voortgezet onderwijs met *meartalich fuortset ûnderwiis* (mfû, meertalig voortgezet onderwijs), een concept met Fries en Engels beide als vak én als voertaal naast het Nederlands. Het is in feite een Friese variant op het tweetalig onderwijs

Nederlands en Engels (tto) zoals ontwikkeld door het Europees Platform. Deze scholen sluiten het beste aan op de resultaten van het drietalig basisonderwijs (3ts) dat op meer dan 75 scholen aangeboden wordt. Het logische eindresultaat van deze ontwikkeling is dat tto en mfû in een gezamenlijk concept verder ontwikkeld worden tot passend drietalig voortgezet onderwijs met Fries als voertaal voor geschiedenis, muziek en gymnastiek en Engels voor wiskunde, economie en aardrijkskunde.

Didactiek

Deze verscheidenheid aan beginsituaties en variatie in doelen vragen om adaptief onderwijs en differentiatie in de klas: werkvormen met verschillende opdrachten en producten, groepering van tandems of groepjes soms homogeen, soms juist heterogeen, flexibiliteit van de leraar én van de leerlingen in zelfstandig werken. Differentiatie wordt bijvoorbeeld toegepast bij

De verscheidenheid aan beginsituaties en variatie in doelen vragen om adaptief onderwijs en differentiatie in de klas

de taal- en vertaal oefeningen in de digitale methode *Freemwurk* (Searje 36): leerlingen kunnen in leesteksten een icoon aanklikken voor de vertaling van woorden (Fries–Nederlands en vice versa). Bovendien krijgen zij direct feedback bij invuloefeningen. Dit maatwerk stimuleert individueel leren.

Digitalisering maakt het ook mogelijk op grotere afstanden samen te werken, bijvoorbeeld met MySchoolsNetwork (MSN), een gesloten digitaal platform voor leerlingen van 8 tot 14 jaar. Het is bedoeld om leerlingen talen te laten gebruiken in een authentieke setting: Fries en Nederlands voor dicht bij huis, Engels, Duits en andere talen voor contacten over de hele wereld. De leerlingen moeten events, bijvoorbeeld een promotietekst over de eigen provincie, maken in de doeltaal die ze via de beschermde leeromgeving van MSN aan anderen tonen. Talenstudenten van de NHL Hogeschool geven digitaal taalkundige feedback.

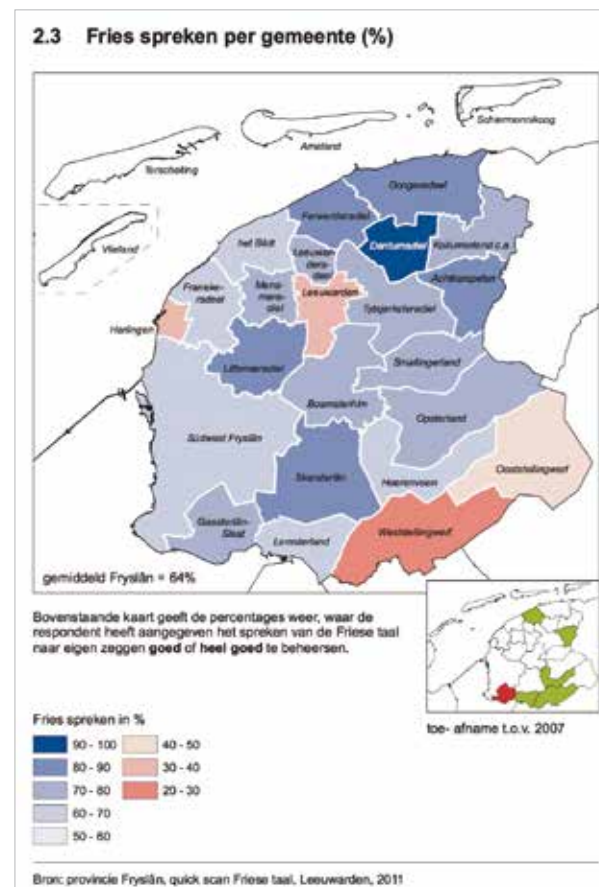
Door het gebruik van meerdere talen in één lerende context kan gemakkelijk gebruikgemaakt worden van transfer van kennis van de ene taal voor het leren van een andere taal en zelfs van *translanguaging* – het verwerven van kennis en informatie over de wereld in de ene taal (bijvoorbeeld van internet) en het verwerken ervan in toepassingsopdrachten in een andere taal (bijvoorbeeld een werkstuk of een filmpje). Hierbij kan een drietalige app zoals Fridunglish erg handig zijn: 500 woorden en zinnen in het Engels, Fries en Nederlands. Voor mondelinge taalvaardigheid is er ook een Taaldorp Frysk.

Toetsing als stimulans

Versillen in beginsituatie, in kerndoelen en differentiatie in didactiek hebben als consequentie niveauverschillen in toetsing. In het project Evaluaasjesysteem foar it fak Frysk wordt een olopende reeks van digitale

toetsen ontwikkeld voor de groepen 5–8 basisonderwijs en de onderbouw voortgezet onderwijs: begrijpend lezen, woordenschat, morfologie en grammatica. Het niveau van de toetsen is geïkht aan het ERK en het Referentiekader Taal, uitgewerkt in het Referentieramnt Frysk, zodat het taalniveau Fries inzichtelijk gepresenteerd en vergeleken kan worden met Engels en Nederlands. Met het incorporeren van het ERK, dat oorspronkelijk bedoeld is voor het aanleren van een vreemde taal, en het opnemen van het Referentiekader Taal voor het Nederlands als moedertaal, wordt er bij het toetsen rekening gehouden met de startpositie van zowel Fries- als niet-Friestaligen. De niveaus lopen van het begin van niveau A1 in het basisonderwijs tot B1+ in het voortgezet onderwijs. Om de leerlingen te stimuleren om de naast-hogere stap te zetten zijn er vier tussenniveaus gedefinieerd: A.1.1, A.1.2, A.2.1 en A.2.2 (zie tabel 1 voor een voorbeeld). Hierdoor krijgen de leerlingen vaker een succeservaring; dit is speciaal voor de niet-Friestalige leerlingen een goede stimulans.

De ontwikkelde toetsen leesbegrip zijn samengesteld met authentieke leesteksten en een zeer gedetailleerd en uitgebalanceerd systeem van vraagtypen op micro-, meso- en macroniveau van de tekst en volgens het bias-systeem: begrijpen, interpreteren, evalueren, samenvatten. De leerlingen en hun docenten reageren enthousiast op de keuze van leesteksten én het digitale toetsysteem. De resultaten van de toetsen geven een goed inzicht in de typen van fouten, zodat de docenten gemakkelijk kunnen inspelen op de verbeterpunten. Dit systeem wordt uitgewerkt tot een taalitem- en toetsenbank die vanaf 2016 door de docenten zelf op het platform GRIP kan worden aangevuld en actueel gehouden. Met de resultaten van dit systeem in een leerlingvolgsysteem kunnen de basis-

Uit: Quicksan Friese taal (2011)

Uit: MEMO: Skiednis foar de ûnderbou (Malmberg, 2009)

Voor de grote uitdaging van het meertalig onderwijs bestaat een belangrijke randvoorwaarde: meertalige docenten

scholen het vervolgonderwijs duidelijk informeren over wat de leerlingen geleerd hebben.

Meertalige docent is topdocent

Voor de grote uitdaging van het meertalig onderwijs bestaat ten slotte een belangrijke randvoorwaarde: meertalige docenten. Zij bereiden de leerling voor op hun latere functioneren in de meertalige maatschappij. Dit vraagt van docenten niet alleen ten minste receptieve taalvaardigheid in de drie doeltalen; er komt ook nog de inzet bij om deze doeltalen geïntegreerd te gebruiken in de klas. Zij stimuleren het leren van taal en talen, systematisch en spelenderwijs. De docenten gaan ook verbindingen aan met collega's van andere talen en leergebieden. Immers CLIL (Content and Language Integrated Learning: onderwijs waarin het doceren van vakinhoud en van een vreemde taal tegelijkertijd gebeurt) betreft niet alleen

de leerlingen, maar ook integratie van *content and language* bij de docenten. De heterogeniteit in beginsituatie en doelstelling is vooral voor de docenten als team een uitdaging om de doorgaande leerlijn zo vorm te geven dat de leerlingen flexibel en als vanzelfsprekend meertalig worden; dat zij in verschillende talen kunnen communiceren, thuis én als wereldburger. ■

De auteurs zijn beiden verbonden aan het Lectoraat Fries en Meertaligheid in Onderwijs en Opvoeding van de NHL Hogeschool en Stenden Hogeschool.

LITERATUUR

Jonkman, R. (te verschijnen). What is easy Frisian? First research into the levels of the basic user of the Frisian language. In *Participatiesamenleving*.

Ruijven, B. van, & Ytsma, J. (2008). *Trijetalige skoalle yn Fryslân: Onderzoek naar de opbrengsten van het drietalig onderwijsmodel in Fryslân*. Leeuwarden: Fryske Akademy.

NIVEAU	ZES VOORBEELDVRAGEN VAN DE 25 ITEMS	ANTWOORDMOGELIJKHEDEN (CURSIEF IS CORRECT)
A1.1	Hoeveel kruisjes staan hier? X X X X X X X	tsien; sân; trije; ien [telwoorden]
	Welk woord past er niet tussen?	read; rest; giel; grien [kleuren]
A1.2	Hy komt nei _____ keamer ta.	dyn; ik; sy; do [bezittelijke voornaamwoorden]
	_____ is it gemeentehûs?	Wêrom; Hoe; Wêr; Wannear [vraagwoorden]
A2.1	Wy sille moarn by pake en beppe _____.	itend; iten; yt; ite [werkwoordsvormen]
	Welk woord past er niet tussen?	wie; stiet; rint; sjocht [tijd van persoonsvorm]
A2.2	Mei in soad lijen haw ik de ko wer _____.	fangt; fongen; fangen; fongd [voltooid deelwoord]
	Dy grouwe auto is _____ te grut foar dy garaazje.	fier; fiersten; folle; fols [bijwoord]

Tabel 1. Bepaling ERK-niveau aan de hand van 25 items in de Voor-Frisiatoets (Jonkman, te verschijnen)

etalage

De Nederlandse uitgeverijen presenteren de afgelopen weken weer stapels literatuur. Het is vrijwel ondoenlijk om de hele waslijst in kaart te brengen. Om die reden volgt hieronder een selectie van de meest bruikbare en in het oog springende titels.

In haar nieuwe roman *Jij zegt het* (Prometheus, 268 blz.) geeft **Connie Palmén** de in 1998 overleden Ted Hughes een stem. Samen met Sylvia Plath vormde Hughes een beroemd liefdespaar uit de moderne westerse literatuur. Palmén laat hem terugkijken op zijn gepassioneerde huwelijk, dat op 11 februari 1963 eindigt met de zelfmoord van zijn vrouw, en op zijn leven dat vanaf dat moment door deze dood wordt beheerst. Op ingetogen wijze beschrijft Palmén zijn gedachten en angsten, evenals de tragische band met de vrouw die zijn leven heeft bepaald.

Susan, de hoofdfiguur in de roman *Het effect van Susan* (Meulenhoff, 336 blz.) van de Deense schrijver **Peter Høeg**, heeft de gave mensen de waarheid te laten zeggen. Iedereen vertrouwt haar van alles en nog wat toe. In India brengt deze gave Susan echter in moeilijkheden. Om te voorkomen dat ze in de gevangenis terecht komt, moet ze zo snel mogelijk het land verlaten. Een Deense ambtenaar

biedt aan haar te helpen, op één voorwaarde: Susan moet haar gave inzetten om de laatste overlevenden van de zogeheten Toekomstcommissie te vinden. Binnen de kortste keren komt ze terecht in een onoverzichtelijk machtsspel.

De vrouw die na haar miskraam een man opsluit in een provisorische isolatiecel. De eenling die zijn kluizenaarschap onderbreekt om de knoflooksaus bij de kebabzaak te vergifigen. Of de kisten drager die de identiteiten van zijn slachtoffers steelt. De personages in de verhalenbundel *Een volstrekt nutteloos mens* (Atlas Contact, 170 blz.) van **Jori Stam** zijn bepaald niet alledaags te noemen. Ook hun omgeving is dat niet. Van absurde en duistere plaatsen in polderdorpen tot en met de waanzinnige hectiek van de stad.

Met *Verboden gebied: Vrouwen in niemandsland* (De Bezige Bij, 80 blz.) schreef **Erwin Mortier** een monoloog ter gelegenheid van de herdenking van de eerste gifgasaanval in Ieper in 1915. De bundel begint op het moment dat een vrouw zich als oorlogsvrijwilligster meldt en vlak achter de slagvelden terecht komt. Dag in dag uit moet ze gewonde soldaten van de loopgraven naar de hospitalen in het achterland vervoeren. Voor deze monoloog liet Mortier zich inspireren door de oorlogsgeschriften van Mary Borden, Helen Zenna Smith, Irene Rathbone en tal van andere vrouwen die getuige waren

van de verschrikkingen van de Eerste Wereldoorlog.

Hoofdpersoon in de roman *Zeg maar dat we niet thuis zijn* (Ambo Anthos, 224 blz.) van **Rashid Novaire** is Milan den Hartog, die voor een begrafenisonderneming werkt. Hij heeft het gevoel dat zijn leven met de doden nu maar eens ten einde moet komen. In de laatste zeven dagen van zijn loopbaan overkomen Milan allerlei onverklaarbare zaken. Kan een Koerd uit Diemen-Zuid zelfs na zijn dood nog meepraten over de plek waar hij wordt begraven? Leven en dood lopen steeds meer in elkaar over in deze bijzondere roman.

Zuiverheid (Prometheus, 616 blz.), de nieuwe roman van de Amerikaan **Jonathan Franzen**, vertelt het verhaal van Purity Tyler, beter bekend als Pip. Haar moeder heeft nooit willen vertellen wie haar vader is. Pip neemt het besluit naar hem op zoek te gaan. Haar reis leidt naar Latijns-Amerika, waar ze in contact komt met een wereldberoemde internetrebel, Andreas Wolf. Maar Pip weet niet dat Wolf zelf een geheim met zich meedraagt, uit een ver verleden, toen hij in Oost-Duitsland woonde en de Berlijnse Muur nog niet gevallen was. Een roman over identiteit, afstamming, liefde en seksualiteit. En vooral over geheimen. ■

Jacob Moerman

